

Marcin Starzyński

„Mistrzowie koziobrodзи” — krawcy i ich cech w Krakowie XIV–XV wieku

Abstrakt: Cech krawców krakowskich nie był dotąd przedmiotem osobnego opracowania. Wykorzystując wzmianki z najstarszych ksiąg miejskich, wilkierz z 1392 r. oraz zachowany statut z 1434 r., Autor przedstawił genezę tej organizacji rzemieślniczej, powstanie której datował na czasy panowania Kazimierza Wielkiego, oraz geografię rozmieszczenia pracowni w przestrzeni miasta. Uzupełniając wywód o źródła ikonograficzne, materialne (piętnastowieczny notatnik krawiecki) i głównie nowożytną literaturę ludową, wyjaśnił, dlaczego krawca przedstawiano z „kozią” brodą oraz jakie negatywne cechy przypisywano przedstawicielom tego rzemiosła.

Abstract: The guild of Cracow tailors has not been a subject of a particular study. Based on the evidence from the oldest urban records, the 1392 ordinance of the town council and the 1434 statute of the tailors' guild, the Author presents origins of the corporation, foundation of which he dates to the reign of King Casimir III the Great, and locations of tailors' workshops in the city's urban space. Using iconography, material sources (a fifteenth-century tailor's notebook) and mainly early modern folk literature, he explained why tailors used to be depicted with goat beards and what negative characteristics were attributed to them.

Słowa kluczowe: średniowiecze, miasto, Kraków, cechy, rzemiosła, krawiectwo

Key words: Middle Ages, city, Krakow, guilds, crafts, tailoring

Na jednej z miniatur z krakowskiego Kodeksu Behema — szesnastowiecznego, uroczystego kopiarusza ozdobionego cyklem wizerunków przedstawiających sceny z życia różnych rzemiosł, uznawanego za jeden z najcenniejszych zabytków późnośredniowiecznej kultury pisma w miastach prawa niemieckiego — znajduje się wewnątrz pracowni krawieckiej (ryc. 1)¹. Mistrz zajęty układaniem sukni na ramieniu klientki zwrócony jest do oglądającego tyłem. Po obu jego stronach widoczni są dwaj czeladnicy. Jeden, siedzący, trzyma na kolanach niewykończoną suknię i jednocześnie karmi kozę. Drugi, stojący za stołem, odkrawa nożycami fragment czerwonej materii pokrytej złotymi listkami koniczyny. Jego twarz zdobi broda rozczesana w charakterystyczny „kozi” sposób. Mając w pamięci ten właśnie obraz, można by postawić przynajmniej dwa pytania: 1. co zachowane źródła pisane „mówią” o obecności krawców w Krakowie XIV–XV w., miejscach ich zamieszkania, lokalizacji warsztatów, powstaniu cechu, jego organizacji oraz pozycji w strukturze rzemiosł krakowskich, a przekazy materialne i ikonograficzne o technicznej stronie uprawiania tej profesji oraz 2. dlaczego krawiec w swej aparycji został upodobniony przez artystę do kozy?

¹ Najnowszym opracowaniem poświęconym Kodeksowi Behema jako kopiaruszowi jest studium Okniński P. 2020. Pełną bibliografię zabytku do 2009 r. zebrano w artykule Starzyński M. 2009 (pominiętym przez wyżej wymienionego autora). Rękopis Kodeksu w postaci zdigitalizowanej dostępny jest na stronie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/300330/edition/287325/content> (miniatura przedstawiająca pracownię krawiecką na k. 250r).

Ryc. 1. Przedstawienie pracowni krawieckiej w Kodeksie Behema. BJ, rkps 16, k. 250r

Fig. 1. Depiction of a tailor's workshop in the Behem Codex. BJ, rkps 16, f. 250r

wiu, pozostającym od połowy XIV stulecia w granicach Królestwa Czech, zaobserwować można podobne tendencje — przy dość znacznej liczebności przedstawicieli tego rzemiosła (86 w 1403 r. wśród podatników niższej klasy), ponad 75% zaliczało się do nieposesjonatów. Plasowali się krawcy poza ścisłą czołówką zawodów, aczkolwiek wraz z kramarzami, kuśnierzami, kaletnikami i kapelusznikami mieli trzecią najwyższą stawkę za przyjęcie w poczet organizacji. Pozostawali też poza samorządem komunalnym⁶. Dla porównania można przywołać jeszcze przykład Starej Warszawy (kategoria II wedle Samsonowicza), gdzie sam cech krawiecki wykształcił się dopiero w początku XVI w. (liczne posesje krawców zlokalizowane były przy głównym trakcie komunikacyjnym miasta, co więcej, przedstawiciele tej profesji zasiadali we władzach miasta⁷), czy małopolskiego Chrzanowa (tam krawcy zajmowali trzecią pozycję spośród zidentyfikowanych rzemieślników wchodzących do elity władzy tego ośrodka⁸). Można by zatem zaryzykować twierdzenie, że pozycja tego rzemiosła rosła odwrotnie proporcjonalnie do skali miasta.

Wracając jednak do przypadku Krakowa, do połowy XV w. największego (stołecznego) ośrodka miejskiego w historycznym Królestwie Polskim i zarazem największego ośrodka handlowego, konieczność należy zastanowić się, czy pozycja krawców krakowskich pracujących na najlepszych powszechnie dostępnych na rynkach europejskich tkaninach (sukna florenckie,

Wedle hierarchii zamożności zawodów wykonywanych w średniowiecznym mieście, ułożonej przed laty przez Jacka Wiesiołowskiego dla wielkopolskiego Poznania przede wszystkim na podstawie wysokości zapisów wiannyh, wyróżniono sześć grup, od najwyższej (*upper upper*) do najniższej (*lower lower*). W pierwszej z nich znaleźli się krojownicy sukna, kupcy, aptekarze, księgarze oraz hafciarze. Krawców zaliczył autor do wyższej warstwy średniej (*upper middle*) razem z kuśnierzami, piwowarami², rzeźnikami i medykami³. W tym kontekście należy podkreślić, że objęła ona niemalże wszystkich rzemieślników (poza piekarzami i szewcami) zaspokajających podstawowe potrzeby odzieżowo-żywnieniowe mieszkańca dawnego miasta. Biorąc pod uwagę, że Poznań był jedynym miastem wielkopolskim zaliczonym przez Henryka Samsonowicza do kategorii I⁴, można by spojrzeć na pozycję krawców w podobnych mu ośrodkach. Wiadomo, że w Toruniu (Stare i Nowe Miasto), największym mieście utworzonego w połowie XV w. województwa chełmińskiego, krawcy byli zarówno jedną z najliczniejszych społeczności rzemieślniczych, ale także jedną z najuboższych, skoro w dobie średniowiecza mistrzowie zazwyczaj nie posiadali własnych domów⁵. Z kolei we Wrocławiu,

² Sowina U. 2009, s. 166–169.

³ Wiesiołowski J. 1997, s. 30–54.

⁴ Samsonowicz H. 2014, s. 194.

⁵ Mikulski K. 1999, s. 95–96, 245–248.

⁶ Goliński M. 1997, s. 444, 462–463, 467.

⁷ Midzio S. 1980; Mrozowski K. 2020, s. 215–217.

⁸ Żurek D. 2015, s. 174–178.

angielskie, flandryjskie, brabanckie⁹) i realizujących chociażby zamówienia dla dworu królewskiego plasowała ich w hierarchii zawodowej miasta w tym samym miejscu, co przedstawiciele tego zawodu w odległych Poznaniu, Toruniu lub Wrocławiu.

Dzieje rzemiosła w Krakowie w dobie średniowiecza powinny być od lat przedmiotem ożywionych studiów. Tak jednak niestety nie było i nie jest. Dotąd nie opublikowano nowoczesnej monografii organizacji cechowej, a ostatnie słowo nauki (poza rozprawami dotyczącymi cechu złotników oraz sądownictwa cechowego) w wielu wypadkach stanowią prace pisane jeszcze w końcu XIX i na początku XX stulecia¹⁰. Niniejszy przyczynek ma na celu przynajmniej częściowe wypełnienie tej luki.

Krawcy byli obecni w przestrzeni Krakowa najpewniej już w okresie przed wielką lokacją 1257 r. W jednej z pierwszych zapisek wciągniętych do najstarszej zachowanej księgi miejskiej z 6 kwietnia 1302 r. wystąpił Dytryk krawiec (*Diterich der snider*), który sprzedał Peczoldowi z Rożnowa połowę parceli w Rynku przy kościele św. Wojciecha, a zatem w najbardziej prestiżowej przestrzeni miasta¹¹. Ów Dytryk w listopadzie tego samego roku został powołany do grona rajców¹², znalazł się więc w grupie ścisłej elity władzy. Właścicielem w tym samym rejonie, jak przypuszczał Jerzy Rajman¹³, był także Jakub krawiec (*Jacob der snider, Jacobus sartor*) (1308, 1315)¹⁴. W 1323 r. z polecenia królowej Elżbiety Łokietkówny (*nostre regine precepto ac mandato*) w posiadanie domu przyrynkowego wszedł krawiec Gierek (*Gerco sartor*)¹⁵, a w 1328 r. (po teściowej Krystynie i jej bracie Macieju) Herman krawiec (*Harmannus sartor*)¹⁶. Nieruchomością przy ulicy Wiślniej¹⁷ dysponował natomiast Michał krawiec (*Michael sartor*). Odstąpił ją w 1327 r. swojemu zięciowi Konradowi¹⁸. Mikołaj krawiec (*Nyclas snider, Nycos sartor*) był z kolei właścicielem posesji przy Żydowskiej (1311–1312)¹⁹. Połowę działki w 1324 r. pozyskał tam Peczold krawiec (*Peczoldus sartor*)²⁰. Wspomniany wyżej Mikołaj posiadał grunt także przy Szczepańskiej (1311)²¹. Natomiast przy ulicy Świętego Krzyża, położonej nieco peryferyjnie w stosunku do pozostałych wychodzących wprost z Rynku, w znacznej części zamieszkaną przez różnych rzemieślników, odszukać można nie tylko znanego już Jakuba krawca (1311)²², ale także Radzisa krawca (*Radissow sartor*) (1319)²³. Na koniec tego wywodu pozostała ulica Grodzka, biegnąca przez teren dawnego podgrodzia zwany Okołem, i łącząca miasto lokacyjne z zamkiem. Wśród posesjonatów wystąpili krawcy Gierek (1311)²⁴ oraz Peczold (1318)²⁵.

Przyglądając się tej najstarszej uchwytej źródłowo grupie krakowskich krawców, nie trudno zauważyć, że aż czterech (na ośmiu) było właścicielami posesji przyrynkowych (gdzie też naj-

⁹ Zob. Wyrozumski J. 1983.

¹⁰ Omówienia starszej literatury dokonał Król M. 2020. Zob. także: Pietrusiński J. 2000; Księga. 2000; Król M. 2015; Schmidt M. 2015. Ze starszych prac swą wartość zachowały przede wszystkim studia: Stesłowicz W. 1892; Pazdro Z. 1900.

¹¹ NKRR. 1878, nr 15.

¹² NKRR. 1878, s. 6.

¹³ Rajman J. 2004, s. 265–266 (w pracy tej omówione zostały, jakkolwiek nie zawsze poprawnie, wszystkie znane wzmianki źródłowe dotyczące mieszkańców miasta do początku panowania Kazimierza Wielkiego).

¹⁴ NKRR. 1878, nr 60, 320.

¹⁵ NKRR. 1878, nr 702.

¹⁶ NKRR. 1878, nr 997.

¹⁷ Ulice wychodzące od Rynku wymieniane są w niniejszym opracowaniu zgodnie z ich rzeczywistym następstwem w przestrzeni miasta.

¹⁸ NKRR. 1878, nr 894.

¹⁹ NKRR. 1878, nr 173, 255.

²⁰ NKRR. 1878, nr 729.

²¹ NKRR. 1878, nr 158.

²² NKRR. 1878, nr 161.

²³ NKRR. 1878, nr 568.

²⁴ NKRR. 1878, nr 178.

²⁵ NKRR. 1878, nr 516.

pewniej zlokalizowane były pracownie), co z kolei w sposób dobitny świadczy o ich zamożności. Nie tylko Rynek stanowił jednak atrakcyjną przestrzeń do prowadzenia tego typu działalności. Z czasem na czoło wysunęła się ulica Grodzka, a więc główny trakt komunikacyjny między miastem a zamkiem. Swoje parcele posiadali tam bowiem w drugiej połowie XIV stulecia krawcy: Henryk (*Heinco*) (1367)²⁶, Klemens (1369)²⁷, Świątek (*Swantko*) (1373)²⁸, Mikołaj (1373)²⁹, Jan Mutner i ponownie Klemens (1375)³⁰, Wacław (*Wenczlaus*) (1390)³¹ oraz Hersz (*Hersch*) (1393, 1396)³². O miejscach, w których funkcjonowały warsztaty, informowały klientów, podobnie jak w innych miastach, bądź specjalne szyldy z wymalowanymi nożycami, bądź też właśnie same nożyce, odpowiedniej wielkości, umieszczane na metalowych drągach na fasadach budynków³³.

Wiedząc o stałej obecności krawców w Krakowie, potwierdzonej źródłowo od początku XIV stulecia, można by postawić pytanie, kiedy zatem zawiązała się korporacja zrzeszająca przedstawicieli tego właśnie rzemiosła. Starsi cechowi zostali, co prawda, odnotowani po raz pierwszy w 1398 r. (byli to Jan Schultis oraz wzmiankowany wyżej Hersz)³⁴, ale istnieją przesłanki źródłowe pozwalające na wskazanie, że mogło to mieć miejsce przynajmniej trzy dziesięciolecia wcześniej. Otóż na sesji sądu gajonego (wójtowsko-lawniczego) 5 grudnia 1371 r. stawiała się pewna Małgorzata, żona Henryka, mistrza lub krawca z zamku (*magistri vel sartoris de castro*), pozwana przez innego krawca³⁵. Ów *sartor de castro* najpewniej wykonywał swoje usługi na potrzeby dworu królewskiego. Przydany mu tytuł „magistra”, pierwszy wśród krakowskich krawców, zdaje się natomiast świadczyć, że stał on najpewniej na czele organizacji zawodowej w mieście (skoro jeden z krawców krakowskich nosił tytuł mistrza, istniał zapewne ich cech). Trzy lata później (1374) Henryk już nie żył. Odnotowano wówczas jedynie, że był on mistrzem krawieckim (*magister Henricus sartor*)³⁶. Istnienie cechu krawców w Krakowie bezspornie potwierdza natomiast wilkierz rady miejskiej krakowskiej z 18 listopada 1392 r., mocą którego rozstrzygano spór pomiędzy krawcami (mistrzami) a ich czeladnikami (*knechten*)³⁷. W pierwszym z postanowień tej uchwały zakazywano czeladnikom (zgodnie ze starszymi przepisami obowiązującymi w mieście — *aldin saczczunge der stat*) opuszczania miejsca pracy w poniedziałki. Zezwalano natomiast na pracę w święto, ale tylko wówczas, gdy mistrz znajdował się w potrzebie, i nie dłużej niż do północy. Wyplacany im trunkiel (*schoswerk*) miał być zaś z tego względu dwukrotnie wyższy. Regulowano ponadto, że do cechu — w tym właśnie źródle po raz pierwszy posłużono się nazwą cechu (*dy czeche*) odnośnie do krawców — może przystąpić jedynie osoba posiadająca obywatelstwo miejskie.

Notowane w księgach rady miejskiej od 1398 r. listy starszych cechowych pokazują, że cech rozwijał się dynamicznie, skoro już w 1399 r. wystąpiło sześciu starszych³⁸. Liczba ta

²⁶ ASC. 1904, nr 313.

²⁷ ASC. 1904, nr 381.

²⁸ ASC. 1904, nr 830.

²⁹ ASC. 1904, nr 841.

³⁰ ASC. 1904, nr 1053.

³¹ ASC. 1904, nr 1338.

³² ASC. 1904, nr 1753, 2316.

³³ Zob. Turnau I. 2000, s. 212.

³⁴ CA. 1917, nr 124.

³⁵ ASC. 1904, nr 644.

³⁶ ASC. 1904, nr 977.

³⁷ KDMK. 1882, nr 280.

³⁸ W cytowanym wydawnictwie Jan Ptaśnik raz publikował pełne listy starszych cechowych, raz oznaczał tylko istnienie danego cechu, a imiona starszych opuszczał, jak miało to miejsce w przypadku krawców, zob. CA. 1917, nr 124 (1398), 127 (1399), 130 (1400), 139 (1403); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./427, s. 191 (1404), 204 (1405), 214 (1406), 273 (1407), 301 (1408), 357 (1410¹), 373 (1410²), 392 (1411); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./428, s. 5 (1412), 30 (1413); CA. 1917, nr 197 (1415); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./428, s. 88 (1416), 97 (1417), 109 (1418), 121 (1419), 139 (1420), 159 (1421), 184 (1422), 194 (1423), 207 (1424); CA. 1917, nr 247 (1425); ANK,

utrzymała się również w kolejnych latach, z trzema wyjątkami: w 1433 r., kiedy odnotowano czterech starszych (ale w rękopisie pozostawiono oznaczone miejsca na wpisanie dwóch brakujących imion), w 1450 r., kiedy wymieniono pięciu oraz w 1492 r., pod którym wskazano tylko dwóch. Owa wysoka liczba starszych świadczyła przede wszystkim o znacznej liczbie rzemieślników uprawiających ten zawód. Rolę godła cechowego pełniły zaś, charakterystyczne dla ikonografii cechowej, rozwarte nożyce skierowane ostrzami ku górze. Widnieją one w tarczy herbowej umieszczonej na okładzinie notatnika krawieckiego z 1497 r. (o którym niżej) oraz na gotyckiej pieczęci cechowej, datowanej najwcześniej na pierwszą połowę XV w. (kształt tarczy herbowej z prostą głowicą i półokrągło zamkniętą podstawą)³⁹. Nie jest więc wykluczone, że użycie tego przedmiotu jako godła cechowego sięga jeszcze końca XIV stulecia.

Znany dziś średniowieczny statut krawców został zredagowany i zatwierdzony w czwartek przed niedzielą *Reminiscere*, 18 lutego 1434 r. Jego treść przechowała się w kopii wciągniętej w początku XVI w. do kodeksu Behema⁴⁰. Wiadomo stąd, że pomieszczone w nim szczegółowe przepisy obowiązywały nadal po ponad pół wieku od wejścia w życie. Statut składa się z dziesięciu paragrafów. Ten, kto chciał zostać mistrzem krawieckim, musiał posiadać żonę bądź poślubić pannę lub wdowę, a do kasy cechowej wpłacić 1 wiardunek, czyli 12 groszy (§ 1). Dopuszczenie do wykonywania zawodu zależało od oceny przez pozostałych mistrzów majstersztyku (§ 2). Podnoszono również sprawę czeladników, którzy nie starając się nawet o uzyskanie godności mistrzowskiej, szyli kaftany (jopule), suknie oraz płaszcze i handlowali nimi na tandecie. Każdy zaś, kto spośród nich chciałby być z powrotem przyjęty do cechu, winien przepracować pół roku u mistrza. Gdyby natomiast nowo uszyty kaftan mistrz znalazł na tandecie, wówczas miał go odnieść na ratusz, skąd następnie przekazywano go ubogim w szpitalu (§ 3). Zakazywano nadto mieszczanom udzielania gościny czeladnikom krawieckim lub partaczom pod karą grzywny ustalonej przez radę (§ 4). Kramarzom (tandeciarzom) zabraniano z kolei sprzedaży kaftanów, sukni i innych nowych szat za wyjątkiem targu dorocznego pod groźbą konfiskaty towaru. Gdyby mistrzowie takie znaleźli, mieli oddawać je na ratusz celem przekazania biednym (§ 5). Czeladnicy nie mogli opuszczać warsztatów swoich mistrzów na dwa tygodnie przed Wielkanocą, Zesłaniem Ducha Świętego oraz Bożym Narodzeniem, a także przed jarmarkiem, a zatem w czasie, gdy liczba zamówień z pewnością znacznie wzrastała (§ 6). Jeżeli zaś mistrz krawiecki szukałby w cechu czeladnika, czy byłby to Polak czy Niemiec, ten winien podjąć u niego pracę za oferowaną przezeń zapłatę (§ 7). Nie zapomniano też o kwestiach higienicznych, ustalając, że czeladnik nie powinien udawać się do łaźni częściej niż raz na dwa tygodnie (§ 8). Tak mistrzowie, jak i czeladź powinni także nosić jednobarwne szaty (§ 9). Ostatni z przepisów regulował kwestię kar, które można było nałożyć na członków cechu. Jeden grosz lub połowę należało uiścić w przypadku nieprzyjścia na pogrzeb, funt wosku lub dwa bądź ćwierć lub pół ćwierci w razie dozybia (na zebraniu cechowym) broni, wszczynania kłótni, ale też psucia materiału (§ 10). Mimo urzędowego charakteru statut cechu krawieckiego (podobnie

sygn. 29/33/0/1.4.1./428, s. 225 (1426), 233 (1427), 239 (1428), 246 (1429); CA. 1917, nr 270 (1430); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./428, s. 288 (1431), 303 (1432), 316 (1433), 325 (1434); CA. 1917, nr 312 (1435); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./428, s. 352 (1436), 370 (1437), 384 (1438), 399 (1439); CA. 1917, nr 350 (1440); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./428, s. 428 (1441), 444 (1442), 456 (1443), 470 (1444), 477 (1445), 486 (1446), 497 (1447), 511 (1448), 523 (1449); CA. 1917, nr 419 (1450); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./429, s. 24 (1451), 44 (1452), 66 (1453), 84 (1454), 114 (1455), 139 (1456), 161 (1457), 196 (1458), 226 (1459); CA. 1917, nr 520 (1460); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./429, s. 286 (1461), 295 (1462), 326 (1463), 347 (1464), 358 (1465), 370 (1466), 392 (1467), 404 (1468), 418 (1469); CA. 1917, nr 587 (1470); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./429, s. 445 (1471), 463 (1472), 484 (1473), 505 (1474), 527 (1475), 552 (1476), 586 (1477), 606 (1478), 625 (1479); CA. 1917, nr 752 (1480); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./429, s. 690 (1481), 738 (1482), 763 (1483); sygn. 29/33/0/1.4.1./430, s. 23 (1484), 51 (1485), 98 (1486), 140 (1487), 171 (1488), 210 (1489); CA. 1917, nr 1034 (1490); ANK, sygn. 29/33/0/1.4.1./430, s. 290 (1491), 328 (1492), 360 (1493), 386 (1494), 421 (1495), 453 (1496), 488 (1497), 515 (1498), 547 (1499).

³⁹ Chmiel A. 1922, s. 3–4, nr 2, il. 46.

⁴⁰ KDMK. 1882, nr 311.

jak inne tego typu źródła) dają zaskakująco dobry wgląd w ówczesną codzienność. Większość z zebranych w nim postanowień szczegółowych miała bowiem na celu unormowanie tych zachowań czeladzi, które burzyły korporacyjny porządek. Wiadomo stąd, że rzemieślnicy tej profesji szyli ubrania nie uzyskawszy godności mistrzowskiej, że sprzedawali je (zapewne po znacznie zaniżonej cenie) u tandeciarzy, że opuszczali warsztaty i nierzadko nie chcieli podejmować pracy u mistrza, że chcieli wyróżniać się, nosząc kolorowe szaty (innej barwy korpus, innej rękawy), że nie stawiali się do pracy po niedzielnych libacjach, że nie zawsze przychodzili pożegnać współtowarzyszy podczas uroczystości pogrzebowej, że klócili się na zebraniach, nie stroniąc od dobywania broni i obrażając siebie nawzajem niewybrednymi słowami, że zdarzało się im psuć otrzymaną materię. Przepis określający częstotliwość wizyt w łaźni pośrednio „mówi” zaś o zapachu epoki, a bezpośrednio o zwyczajach i poziomie higieny.

Statut z 1434 r. w okresie średniowiecza był dwukrotnie uzupełniany. Po raz pierwszy w 1476 r., gdy zabraniano krawcom handlowania tkaninami (powtarzano w ten sposób postanowienia zatwierdzonego w 1432 r. statutu cechu kramarzy⁴¹) oraz w 1492 r., kiedy zakazywano im podbijać płaszcze futrem⁴². Od tej ostatniej decyzji władz miejskich *sartores* odwołali się jednak do monarchy, który powołując się na stary zwyczaj, zezwalał, by szyli szuby i płaszcze podbijane futrem⁴³. Postanowienia te bezspornie wskazują zatem, że krawcy w swojej działalności zawodowej niejednokrotnie wchodzili w kolizję z innymi rzemiosłami.

Wiadomo też, że przynajmniej niektórzy z nich wykazywali żywe zainteresowanie tym, co działo się poza warsztatem. W ten aspekt codzienności dobrze wprowadzają akta sprawy — najprawdopodobniej krakowskiego — krawca Stanisława. Co prawda zachowane źródło o tym wprost nie mówi, ale istnieją przesłanki, które pozwalają na taką właśnie identyfikację. Otóż może podczas jednej z biesiad w karczmie i niewykluczone, że po skonsumowaniu odpowiedniej ilości wyskokowego trunku, może na zebraniu cechowym, a może na placu targowym Stanisław miał publicznie głosić, że modlitwy wstawienne Kościoła za zmarłych nie mają żadnej mocy, że nie można otaczać kultem świętych obrazów oraz że Jan Hus został niesprawiedliwie potępiony. Najpewniej w wyniku donosu został on postawiony przed krakowskim sądem biskupim (stąd właśnie domniemanie, że był to krawiec krakowski; w Krakowie bowiem mógł owe nowinki religijne przyswoić stosunkowo najszybciej). Na sędzię delegowanego powołano wówczas Stanisława ze Skarbimierza, pierwszego rektora odnowionego Uniwersytetu Krakowskiego, wybitnego znawcę prawa kanonicznego. Miało to miejsce najpewniej w latach 1420–1421. Ze znanej formuły rewokacyjnej umieszczonej po tekście kazania Skarbimierczyka *Contra et adversus vulpeculas* wiadomo, że Stanisław wyrzekł się głoszonych przez siebie błędów⁴⁴.

Omówione wyżej statuty cechowe nie dają niestety odpowiedzi na pytanie, jak wyglądała techniczna strona pracy krawca. W tym wypadku należy odwołać się nie tylko do wzmiankowanej na wstępie miniatury z Kodeksu Behema, ale także do dwóch innych źródeł materialnych, wyjątkowego notatnika krawieckiego z końca XV stulecia, znajdującego się najpewniej w posiadaniu cechu krakowskiego, oraz, tytułem porównania, do rękopisów ksiąg krawieckich.

W końcu XIX w. (1891) do zbiorów krakowskiego Muzeum Narodowego z depozytu Akademii Umiejętności trafiły spięte rzemieniem bukowe tabliczki w liczbie pięciu, pociągnięte czarnym woskiem, o wymiarach 12 × 8,8 cm i grubości około 0,5 cm, w drewnianej, rzeźbionej okładzinie⁴⁵. Skądinąd wiadomo, że ten właśnie typ materiału pisarskiego był powszech-

⁴¹ KDMK. 1882, nr 310, 339.

⁴² KDMK. 1882, nr 347.

⁴³ KDMK. 1879, nr 199.

⁴⁴ Świeboda W. 2018, s. 145–157.

⁴⁵ MNK, sygn. MNK IV-MO-840/a–g; Abancourt de Franqueville H. d'. 1906 (tam pierwsze znane fotografie zabytku); Katalog. 2007, nr V.40.

Ryc. 2. Okładzina górna notatnika krawieckiego, Kraków, koniec XV w. (MNK, sygn. MNK IV-MO-840/a–g)

Fig. 2. Front cover of a tailor's notebook, Kraków, end of 15th c. (MNK, sygn. MNK IV-MO-840/a–g)

Ryc. 3. Okładzina tylna notatnika krawieckiego, Kraków, koniec XV w. (MNK, sygn. MNK IV-MO-840/a–g)

Fig. 3. Back cover of a tailor's notebook, Kraków, end of 15th c. (MNK, sygn. MNK IV-MO-840/a–g)

nie stosowany w średniowieczu, chociażby w środowisku kupieckim, do prowadzenia różnego rodzaju bieżących zapisów⁴⁶. W polu górnej okładziny znajduje się wizerunek godła herbu Orzeł Biały, a więc znaku państwowego, dynastycznego i jednocześnie ziemskiego (ryc. 2). W polu okładziny tylnej wyobrażono późnogotycką tarczę o prostej głowicy i ostro zakończonych podstawie, z wcięтым lewym bokiem (w typie tarczy hiszpańskiej turniejowej) z przedstawieniem nożyc zwróconych ostrzami do góry; ponad głowicą tarczy znalazł się rok: 1497 (ryc. 3). Notatnik ten, jak należy przypuszczać, noszony był przez krawca u pasa i służył do sporządzania bieżących notatek przy zdejmowaniu miary (czego dokonywano za pomocą pasków papieru i następnie odrysowywano kredą na tkaninie) czy szacowania kosztów wykonania szaty — a zatem w pierwszym etapie powstawania nowego stroju. Szczególną uwagę zwraca natomiast dekoracja notatnika. O ile bowiem godło cechowe może wiązać go bezspornie z cechem krakowskim, o tyle zastanawia użycie godła herbu państwowego, a więc jednego ze znaków władzy królewskiej, co zresztą musiało się dokonać za wiedzą i przyzwoleniem monarchy (może służył on zatem do rejestracji zamówień dla dworu królewskiego?).

Przedmioty o podobnym kształcie, choć zapewne pozbawione tak bogatej dekoracji snycerskiej, pozostawały w powszechnym użyciu w krakowskich pracowniach krawieckich, podobnie jak księgi wykrojów, zwane też księgami krawieckimi, w których szczegółowo notowano wielkości tkanin potrzebne do skrojenia danego typu ubioru. Źródła takie znane są już z XIV stulecia⁴⁷, paradoksalnie jednak nie zachowało się ich wiele z uwagi na fakt, że rękopisy te ulegały stosunkowo szybkiemu zużyciu. Brakuje ich nie tylko dla Krakowa. Pierwsza wzmianka o istnieniu księgi wykrojów w Poznaniu pochodzi, co prawda, z 1489 r.⁴⁸, ale zachowany dziś rękopis datowany jest dopiero na 1747 r. Mieści on wszakże kopie starszych rysunków z nieistniejącej dziś księgi z 1628 r., a może nawet jeszcze wcześniejszych z 1581 r.⁴⁹ Pozostałe rozpoznane dziś

⁴⁶ Bartoszewicz A., Starzyński M. 2020, s. 75–78.

⁴⁷ Turnau I. 2000, s. 206.

⁴⁸ Turnau I. 2000, s. 207.

⁴⁹ APP, sygn. 53/636/0/23/253; Molenda M., Sepiał M. 2005, s. 60–61.

księgi krawieckie w polskich archiwach odnoszą się do terenu Wielkopolski oraz Śląska, który jeszcze przed połową XIV w. znalazł się w granicach państwa czeskiego. W 1686 r. starszy rękopis mieszczący wzory majstersztyków przekazany został przez cech krawców w Cieszynie do pobliskiego Jabłonkowa⁵⁰. Metrykę siedemnastowieczną ma księga krawców z Leszna⁵¹. W 1640 r. spisano księgę krawiecką we Wschowie⁵². Z końca tego stulecia pochodzi księga cechowa z Opola⁵³, kolejna zaś, będąca własnością tamtejszego krawca Franciszka Mojskiego, z 1705 r.⁵⁴ Podobnie musiano posiadać również w Krakowie, tak w siedzibie cechu, jak i pracowniach.

Ostatnie poprawki, czy też raczej dopasowywanie szaty, a także same czynności krojenia materii oraz jej zszywania utrwalił miniaturzysta Kodeksu Behema. Pomijając widok z okien pracowni, który „portretem” ówczesnego Krakowa niestety nie jest (cegłana, wysoka wieża kościoła, drzewa, w oddali góry), uwagę należy zwrócić na wnętrze obszernej, znajdującej się na piętrze wysokiej izby z belkowanym ciemnoczerwonym stropem. Po prawej stronie przy długim stole stoi młody czeladnik, który kroi nożycami tkaninę, jak należy mniemać, zgodnie ze znanym mu z księgi wykrojem. Wzrok przyciąga niewątpliwie jego rozczesana na dwie strony „kozia” broda. Pośrodku przedstawienia klientka cierpliwie czeka aż mistrz (najstarszy na miniaturze, gładko ogolony) właściwie ułoży suknię na jej ramieniu. Drugi z czeladników, siedzący na ławie po stronie lewej, trzyma na kolanach szatę, którą aktualnie wykańcza. Na głowie nosi zawój ozdobiony wieńcem. Na podłodze leży wiele różnokolorowych skrawków materii. Większe płaty są zawieszane na drągu wysoko na ścianie pod sklepieniem. Miniaturzysta Kodeksu uchwycił w tym obrazie nie tylko chwilę z codziennego życia w pracowni, ale także ukrył w nim pewne obiegowe opinie o krawcach i łączonych z nimi przywarach. Te właśnie treści rozczytał przed laty Karol Estreicher, sięgając do literatury ludowej, a więc ówczesnego folkloru życia miejskiego, utworów przekazywanych najpierw ustnie, śpiewanych czy deklamowanych przez wędrownych artystów (rybaltów), z czasem spisywanych⁵⁵.

W pierwszej kolejności należy przyjrzeć się czeladnikowi odkrawającemu na stole duży kawałek materii oraz rozrzuconym na podłodze skrawkom. Krawców powszechnie posądzano bowiem, że oszukują na materiale. W satyrycznym poemacie Marcina Bielskiego (ok. 1495–1575), wydanym przez jego syna Joachima (ok. 1540–1599), znanym jako *Rozmowa dwóch baranów* (1587), w którym tytułowe dwa barany — rzeźba umieszczona na fasadzie przyrynekowego pałacu w Krakowie — krytycznie komentowały chociażby nieuczciwe praktyki różnych rzemieślników, zapisano, że krawcy myśleli tylko o tym, by zagarnąć dla siebie kawałki tkanin⁵⁶. Podobny wątek utrwalono w jednej z niemieckich pieśni z tego czasu⁵⁷. Z kolei Jan z Kijan, chyba najbardziej popularny polski poeta plebejski żyjący na przełomie XVI i XVII w., dość dosadnie krytykujący współczesne mu stosunki społeczne, pisał w *Sowizrzale nowym*, wydanym w Krakowie w 1614 r., że jeśli krawcowi spodoba się jakiś kawałek tkaniny, jego klient nawet nie zorientuje się, gdy ten będzie miał go w kieszeni⁵⁸. Opinia ta nie była więc raczej gołosłowna, skoro utrwalono ją w literaturze.

⁵⁰ KC, sygn. PTL C 6748; Poloczkowa B. 2001.

⁵¹ LMO, bez sygn.

⁵² APZ, sygn. 89/672/0/-/9; Molenda M., Sepiał M. 2005, s. 62.

⁵³ APO, sygn. 45/123/80; Molenda M., Sepiał M. 2005, s. 63.

⁵⁴ APO, sygn. 45/123/81; Molenda M., Sepiał M. 2005, s. 63.

⁵⁵ Estreicher K. 1933, s. 207–210.

⁵⁶ Bielski M. 1587, s. 18: „Kretą kryśla / rozmierza / strzyże wielkie cwykle / Jáko by który został / welbie sie mu wikle. / Przedzie w zysku zostaną rozmaite płatki / Kiedy dármo / nie wádzi vpstrzyc imi dziatki”. Wiślicki W. 1873, s. 267.

⁵⁷ Schade O. 1856, s. 330: *Wie machens denn die Schneider? So machen sies: Hier ein Lappchen, da ein Lappchen, Machen draus ein Kinderjäckchen. So machen sies, Ja so machens sies.*

⁵⁸ Fraszką. 1948, s. 122: „Krawcowi, gdy się spodoba grzechy jakiś ćwikiel. Choćbyś patrzył, nie ustrzeżesz, w kieszenią z nim smyk[iel]”.

Miniaturzysta odział nadto zarówno mistrza, jak i jego czeladników w pstrokate szaty, choć omówiony wyżej statut z 1434 r. i obowiązujący jeszcze bez zmian w początku XVI w. wyraźnie im tego zakazywał. Najwyraźniej jednak przepis ten był dość często łamany, a zamilowanie krawców do przesadnie kolorowego noszenia się pozostawało obiegowym przedmiotem drwin. Pozostaje wreszcie odpowiedź na pytanie, co oznacza owa zagadkowa „kozia” broda? Otóż w niemieckiej literaturze ludowej utrwaliło się określanie krawca właśnie jak „koziego” typu, co zresztą odnotował Rudolf Wissel w klasycznej monografii poświęconej prawu i zwyczajom cechowym w Rzeszy. Przezywano ich więc: *Ziegenbart*, *Ziegenknopf*, czy *Meister Ziegenbock*⁵⁹. Na miedziorzycach Josta Ammana (1539–1591) z około 1588 r. przedstawiających walki towarzyszy różnych cechów, krawcowi towarzyszy koza, a kuśnierzowi kot⁶⁰. Z kolei Hans Sachs (1494–1576), syn krawca i mistrz szewski, najpopularniejszy i chyba najbardziej płodny poeta niemiecki XVI stulecia⁶¹, rymował: *Dem Schneider eine gehoꝛnte Geysz, Die Knoꝛpflein an die Erbel scheysz*⁶². W polskim *Kiermaszu wieśniackim* z początku XVII w. zapisano również oryndarny rym: „Dosyć kozie ogona, jako mówią, po żyć, Tak i krawcy mogą swoją piędźią mierzyć, Jeśli chcą mnie wierzyć”⁶³. Sachs spisał natomiast krążącą gdzieś w przekazach ustnych bajkę o krawcu i kozie (*Ursach der Feintschaft zwischen Schneider und Gais*), wyjaśniającą ów dziwny związek, jak należy przypuszczać doskonale znany również w kręgu krakowskiego mieszczaństwa. Otóż pewien krawiec miał uszyć ubranie dla wójta. Przy okazji zatrzymał nieco materiału. Gdy wyszło to na jaw, wójt ukarał go, nakazując przez rok karmić kozę. Krawiec, nie mogąc pogodzić się z tą hańbiącą sytuacją, zamordował w końcu zwierzę, wbijając w jego głowę igłę. Truchło postanowił zaś wrzucić do fosy miejskiej. Kiedy próbował to uczynić, spadł jednak z muru i zginął na miejscu⁶⁴. Płynący z niej morał był dość oczywisty — koza to przestroga przed byciem nieuczciwym. Motyw ten utrwalił się zresztą szczególnie „w poezji i pieśniach rzemieślniczych niemieckich (do XIX w.)”⁶⁵.

Mistrzowie nożyc, modnie noszący się, choć może niekiedy zbyt kolorowo (wedle standardów wyznaczanych przez ówczesne władze miejskie), oszukujący swoich klientów, tworzyli w Krakowie przez całe średniowiecze dość liczną społeczność, o czym świadczy liczba sześciu starszych utrzymująca się przez cały XV w., i zarazem jeden z największych cechów średniowiecznego Krakowa⁶⁶. Zarabiali najpewniej zupełnie nieźle, ale do elity finansowej miasta raczej nie należeli. Nie aspirowali też do wejścia do grona elity władzy. Znajdowali się zatem, zgodnie z obserwacjami Jacka Wiesiołowskiego, w wyższej klasie średniej.

ANEKS

Starsi cechu krawieckiego w Krakowie (*seniores sartorum, magistri sartorum*)*

1398	Hannus Schultis, Hers sartor
1399 [18 I]	Gros Hannus, Ticze Kefer, Hersch, Miczec Sindrich, Monch, Kneufil
1400	Hensil <i>howsmeyder</i> , Niclos Voyt, Andris de Olmuncz, Johannes Lyndenaw, Gros Hannus, Ditmar Keuer
1403 [5 I]	Niclos Voyt, Janusz Wytoldi, Niclos Schultis, Niclos Fellinberg, Jacusch Hersteg, Hannus Ruckerswalde

⁵⁹ Wissel R. 1929, s. 457.

⁶⁰ Estreicher K. 1933, s. 208.

⁶¹ Rettelbach J. 1994.

⁶² Sachs H. 1893–1894, t. 2, s. 251.

⁶³ Kiermasz. 1902, s. 17.

⁶⁴ Sachs H. 1893–1894, t. 1, s. 491–493.

⁶⁵ Estreicher K. 1933, s. 210.

⁶⁶ Wyrozumski J. 1992, s. 341–342.

* Listy starszych cechowych notowano w Krakowie od 1398 r. w księgach radzieckich. Jan Ptańnik w 1917 r. wydał drukiem tylko niektóre z nich, przez co znaczna większość tych zestawień pozostawała dotąd dostępna jedynie w rękopisie. Kompletna dokumentacja bibliograficzna znajduje się w przyp. 38.

- 1404 [4 I] Hannus Lindener, Herscho, Hannus Monch, Krant Andris, Woitko sartor, Hannos Nymczner
- 1405 [12–19 I] Niclos Voyt, Krantandris, Heinrich Rorwolff, Goly Jan, Jacusch Perstek, Marczin de Petirkowa
- 1406 Nicolaus Fellunberg, Heinrich Rorwolff, Herscho, Woytko sartor, Maczko Hersch, Groshannos
- 1407 [9 II] Steffan Rynkwyn, Hannus Fochs, Niclos Zabka, Jan Goli, Jacusch Perstag, Niclos Voyt
- 1408 [9 I] Hersch, Stasszec, Clymont, Petir Schonberg, Wytche von Soraw, Thomas
- 1410' [10 I] Goly Jan, Marczin, Maczek, Steffan Ringweyn, Hannus Trebniczer, Mertin von Weidendorff
- 1410² [7 VII] Jacusch Parstek, Maczek, Marczin Piskorz, Niclos Fellenberg, Mertin, magister [-Thomas-] Hannus
- 1411 Niclos Voyt, Krantandris, Fox, Goli Jan, Woytek Suchapolewka, Niclos *birschroter* eidem
- 1412 [22 II] Jocusch Parstek, Witche vom Zore, Staschke von Ratibor, Hannos Trebniczer, Barthusch Winkelman, Jan Tarnowsky
- 1413 [10 II] Thomas, Ro[r]wolff, Petir Krause, Goli Jan, Matthis Hersch, Czarny Jan
- 1415 Heynrich Renwolff, Hannus Fochs, Thomas, Goli Jan, Jocusch Perstek, Stasko
- 1416 Tomas, Hannus Fochs, Niclos Hassindorn, Goly Jan, Jakusch, Janek Tarnowsky
- 1417 Heynrich Rorwolff, Barthus Wynkelman, Niclos von der Bonenstat, Andris, Stenczel von Cleczcow, Stephan Sneyder
- 1418 [11 IV] Hersch, Czarni Jan, Clemens Schulichz, Mathis Mnich, Jacusch Czarni, Hannus Trebniczer
- 1419 [19 I] Niclos Knauer, Hannos Fox, Stephan von Folueke, Goli Jan, Jan Tarnowsky, Grzegorzek
- 1420 [14 II] magister Thomas, Bartusch Winkilman, Heinrich Meyssener, Stanislaw de Clutschaw, Blaschek Kazimirsky, Petir Likowecz
- 1421 Goly Jan, Andrzej Mali, Philipp Rak, Hannus Trebnicz, Petir Langhals, Hannos Vngir
- 1422 [17 IV] magister Thomas, Barthusch Winkelman, Hannus Czirner, Grzegorz, Clymont, Micolay Scholdra
- 1423 Hannos Vachs, Timo von Rotenbarg, Niclos Schottinzag, Goli Jan, Stanislaw, Petir Brock[?]
- 1424 Stanislaw de Cleczow, Leypolt, Philip, Niclos Heffendorn, Heinrich, H[ei]nrich Meyssner
- 1425 Hannus Trebniczer, Niclos Meynhard, Stephan Folnekel, Blaszag, Petir Leycowicz, Grzegors
- 1426 Clement, Jocusch Opeler, Maczek, Bartisch Winkilman, Hannus Vnger, Staschke
- 1427 Heynrich Rorwolf, Niclos Scholdraw, Hannus von Goro, Luorwicz, Hannus Tisnaw, Gregor Creuczberg
- 1428 Clement Snider, Hannus Vnger, Niclos Meynhard, Jan Stefsky, Heynczke Walkun, Swenschko
- 1429 Bartisch Sneider, Mathis Jawor, Hannus von Gur, Stenczil von Bewthom, Niclas Scholdra, Johannes Leymeter
- 1430 Grzegors, Phelip, Steffan, Pyotr in platea sancti Steffani, Niclas des *grafen sneyder*, Swarcz Jakusch
- 1431 Heynrich Rorwolff, Mathis Jawor, Scholdra, Bartisch Winkilman, Hannos Vnger, Andrzej
- 1432 Niclas Cornauer, Niclas Meynhard, Phelip, Heyczne, Swyenschek, Grzegors
- 1433 Hannus Tiffnaw, Stephan, Hannus Vnger, Jawor
- 1434 Bartisch Winkilman, Hannus vom Gore, Niclas von Breslow, Swenschek, Woytek, Pyotr de Skawyn
- 1435 Rorwolff, Hannus Vnger, Jokusch von Oppel, Phelip, Grzegors, Marczin
- 1436 Steffan, Heyncze, Merten Cale, Maczek episcopi, Maczek Jawor, Thomek de Skala
- 1437 Michel, Gregor, Swenschko, Phelip, Hannus Tiffnaw, Hannus Tesschin

- 1438 Steffan, Hannus Vnger, Jawor, Thomek, Niclas Cornawer, Stanislaw Curek
 1439 Jokosch von Opel, Hannus von Gore, Heyncze, Swenschek, Grzegorz de Cruczberg, Stanislaw Zoknya
- 1440 Rorwolff, Mertin Kal, Marczin Rudsky, Czarni Woytek, Polsky Marczin, Marczin Oswenczimsky
- 1441 Steffan, Jawyor, Heyncze, Phelip, Woytek, Bartisch Wynkilman
 1442 Tifnaw, Micolay, Michel Sneyder, Marczin Rudzsky, Polnisch Mertin, Hannus im Keler
- 1443 Maczek Jawor, Passchek, Michal, Hannus Vnger, Grzegorzeg, Marczin Oswyenczin-sky
- 1444 [30 III] Hannus Theschner, Tyfnaw, Jacob Oppil, Philippus Rak, Andreas Bratkowicz, Martinus Rudski
- 1445 Hannus Vnger, Polski Marczin, meister Steffan, Slotki Pyotr, Michal, Woyteg Comorowski
- 1446 Barthisch Wynkilman, Michil Vnger, Jorge von dem Newenstad, Matis Jawor, Czarni Woiteg, Pascheg
- 1447 Jakusch Sneider, Hannus Tifnaw, Filip Rak, Petir Rogner, Polnisch Mertin, Andris
 1448 Jawor, Steffan, Hanus Vnger, Michel Sneider, Woiteg, Marczin
 1449 Hans Tifnaw, Piotr Slotky, Woiteg Czarni, Pascheg Scarbimirsky, Czarni Jacusch, Michel Vngir
- 1450 Jan Ribka, Matis Yawor, N[icolaus] Striczeg, Hannus Scholtis, Petir Rogner
 1451 Woiteg Czarny, Czarny Pael, Pasko Skarbimirsky, Hannus Tifnaw, Hannus Vnger, Jocusch Swarcz
- 1452 Steffan Sneider, Michil Vnger, Michil Auswicz, Jacusch, Matis Yawor, Slotky Piotr
 1453 Petir Rogener, Hannus Vnger, Jocusch, Jan Ribka, Pascheck, Czarny Pascheg
 1454 Tifnaw, Yawor, Jorge, Woitke Czarny, Michel Vnger, Slotky Piotr
 1455 Peter Rogner, Paschke von Scarbimir, Michil Zatorsky, Jacosch von Oppol, Maczek Grzybag, Jan Ribka
- 1456 [23 IV] Hannos Vnger, Michil Vnger, Hannos Schultis, Jaywor, Mycolay, Andris
 1457 Peter Rogener, Hannos Tiffenaw, Michil Awsswicz, Jan Ripka, Wyewyurka, Paschko de Scarbimir
- 1458 Michil Vnger, Jacusch vom Opiln, Michil Zatorsky, Woitke Czarny, Czarny Pascheg, Lange Andris
- 1459 Peter Rogener, Paschke Sneyder, Hannos Schultis, Tiffenaw, Jawor, Mycolay
 1460 Michil Vnger, Hannos Vnger, Jacusch von Apt, Czarni Paschek, Jan Ripka, Lang Andris
- 1461 Petri Rogener, Hannos Teschner, Hannos Tiffenaw, Stanislaw Gnady, Nicolay *crawyecz*, Micolay Strzyczek
- 1462 Michel Vnger, Hannus Scholtis, Ribka, Petir Leizentrit, Pasko Czarny, Micolay Zduysko
- 1463 Hannus Vnger, Petir Rogener, Matis Bresler, Jan Wyewyurka, Stanislaus Glady, Stanislaus Zaramba
- 1464 Passcheg sartor, Petir Sneider, Hans Theschner, Paschek Scarbimirsky, Jacusch de Nigra Willa, Micolay
- 1465 Petir Rogner, Mathis von Breslaw, Abde Niclas, Staschke, Gnadi Stanislaw, Rybka
 1466 Paschek, Hannus Holcz, Paschek Skarbimirsky, Niclos Monczter, Jeremias, Petir Stropkow
- 1467 Nicolaus, Petrus, Tiffenaw, Petrus Galko, Stanislaw, Bernard
 1468 meister Hans Teschner, Paulus Czarny, Hans Summerfelt, Petrus Striczky, Stanislaus Masur, Jerosszch
- 1469 Passzek, Bernardus, Stanislaus Zarąba, Petrus Sneider, Matthis, Niclis Langk
 1470 Jarosch, Hannus Summerfelt, Hannus Scholtis, Paszke Czarny, Wawzriniecz, Striczik
- 1471 Lang Niclos, Mathis, Stanislaus Zaramba, Stanislaus, Bernard in curia Pilecz, Petrus antiquus
- 1472 Hannus Scholcz, Passzke Czarni, Jarosch, Jurek, Byali Jann, Piotr Strziczek

- 1473 Lang Niclos, Stanislaw Zaramba, Marcin Mirka, Bernard antiquus, Petir Rogner, Matis Rewse
- 1474 Hannus Teszner, Petrus Striczky, Jarosch, Jorge von Na[?]sil, Byali Jan, Stanislaus Kulik
- 1475 Stanislaus Zaramba, Mattis Reuse, Hannus Sommerfelt, Petrus Rogner, Bernhart Czirsin[?], Marcin Mirek
- 1476 Alde Niclos, Hannus Theszner, Jarosch Satorszky, Byali Jan, Petrus Lithwin, Jan Maroczky
- 1477 Hannus Sommerfelt, Jorge Weczogrotzky, Mattis Rewse, Bernhardus antiquus, Martinus Myrek, Stanislaus
- 1478 Lange Niclos, Jarosch, Byali Jan, Gyersigk, Jan Mroczek, Marczyn Zbranczyn
- 1479 Jorge Wissogroczyk, Bernart antiquus, Marcin Mirek, Simon Sneider, Niclos Hasze, Stanislaw *crawecz*
- 1480 Byali Jan, Jarosch, Petrus Lithwin, Mroczek, Jersig, magister Niclos
- 1481 Jorge Wissogroczyk, Bernhart antiquus, Blassek, Symon, Marcin Mirek, Valenti
- 1482 Yersikg, Yarosz, Niclos, Byali Jan, Mroczak, Wawryniec
- 1483 Jorge Wissogroczyk, Merten Myrakg, Valten Koseler, Petrus Galka, Hannus Grobil
- 1484 Niclos, Mroczakg, Yarosch, Simon Rewdner, Warzyniecz, Blasagk
- 1485 [25 II] Matis Rotgaspar, Jorge von Na[?]sel, Valten von Grtoke, Marcin z Warty, Hannus Grobel
- 1486 Alde Nikkel, Jan Mroczag, Wawryniec Stari, Hannus Yarosz mlody, Simon Sneyder, Martinus Mirag
- 1487 Jorge Wissogroczyk, Blazagk, Matis Rotcaspar, Valten Kozler, Yanke Grobil, Marczyn s Warty
- 1488 Lang Niklos, Simon, Hannus Engelhart, Jan Mroczag, Marcin Mirag, Wawryniec
- 1489 Jorge Wissogroczyk, Matis Rotkaspar, Merten de Warta, Janke Grobil, Jacob Czymmerman, Jan Russag
- 1490 Lang Niclos, Simon Rendener, Laurentius Prasag, Falten Kozler, Jan Mroczag, Blazag
- 1491 Jorge Wissogrotzky, Valentinus Kosler, Hannus Grebil, Jan Mroczek, Jan Russek, Martinus Wartha
- 1492 Ald Niclos, Simon Renedner, Jacob Cymmerman, Laurentius Padad, Wawryniec Lwowka, Blasius
- 1493 Jorge Wissogroczyk, Valentin Kozler, Jan Grobel, Marcin Wartha, Laurencius Prosag, Jan Russek
- 1494 Niclos Alde, Simon Vitter, Nikel Andris, Niclos Dzieczią, Martinus de Warka, Laurencius Mlody
- 1495 Valenti Koszler, Simon Rendner
- 1496 Hannus Grubel, Niclos Czimmerman, Niclos, Marcin, Wawriniecz Stary, Wawriniecz Mlody
- 1497 Niclos Andris, Simon Regner, Peter Freyoben, Drzemotha, Laurencius Prazak, Nicolaus Dzieczią
- 1498 Simon Witter, Niclos Andris, Peter Freyh*wbe, Marcin Wartha, Laurencius Prassak, Stanislaus Konopka
- 1499 Jorge Wissogroczyk, Kleyn Caspar, Hannus Rewssze, Jan Mroczek, Konopka, Lucas

Adres Autora:

dr hab. Marcin Starzyński, prof. UJ

Instytut Historii

Uniwersytet Jagielloński

Gołębia 13, 31-007 Kraków

e-mail: marcin.starzynski@uj.edu.pl

© <https://orcid.org/0000-0003-0946-2175>

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- ANK [Archiwum Narodowe w Krakowie], sygn. 29/33/0/1.4.1./427–430.
APO [Archiwum Państwowe w Opolu], Cechy miasta Opola, sygn. 45/123/80–81.
APP [Archiwum Państwowe w Poznaniu], Cechy miasta Poznania, sygn. 53/636/0/23/253.
APZ [Archiwum Państwowe w Zielonej Górze], Cech krawców miasta Wschowa, sygn. 89/672/0/-/9.
BJ [Biblioteka Jagiellońska], Kodeks Baltazara Behema, rkps 16.
KC [Książnica Cieszyńska], sygn. PTL C 6748.
MNK [Muzeum Narodowe w Krakowie], sygn. MNK IV-MO-840/a–g, <https://zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/540301> (dostęp: 30.08.2022).
LMO [Muzeum Okręgowe w Lesznie], bez sygn.

Źródła i opracowania publikowane

- Abancourt de Franqueville Helena d'. 1906. *Notatnik krawiecki*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, t. VII, z. 4, s. CCCLXXV–CCCLXXX.
ASC. 1904. *Acta scabinalia Cracoviensia 1365–1376 et 1390–1397*, wyd. S. Krzyżanowski, Kraków.
Bartoszewicz Agnieszka, Starzyński Marcin. 2020. *Der Krakauer Bürger Heinrich Smedt und die Rechnungen seiner Flandernreise 1401–1402*, „Hansische Geschichtsblätter”, t. CXXXVIII, s. 75–110.
Bielski Marcin. 1587. *Rozmowa nowych proroków / dwu bóránów o iedney głowie / starych obywatelów krakówskich / o przemienność niniejszego wieku náprzećiw stáremu / w porządkach / w obyczáitách / y w spráwách ludzkich*, wyd. J. Bielski, Kraków.
CA. 1917. *Cracovia artificum 1300–1500*, wyd. J. Ptaśnik, Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce, t. 4, Kraków.
Chmiel Adam. 1922. *Godła rzemieślnicze i przemysłowe krakowskie. c.d.*, „Przemysł–Rzemiosło–Sztuka. Czasopismo Poświęcone Wytwórczości Przemysłowej i Rękodzielniczej oraz Sztuce Plastycznej”, R. II, nr 1, s. 1–5.
Estreicher Karol. 1933. *Minjatury Kodeksu Bema oraz ich treść obyczajowa*, „Rocznik Krakowski”, t. XXIV, s. 199–244.
Fraszka. 1948. *Polska fraszka mieszczańska. Minucje sowiżrzalskie*, wyd. K. Badecki, Kraków.
Goliński Mateusz. 1997. *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 2010, Historia, nr 134, Wrocław.
Katalog. 2007. *Kraków europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków.
KDMK. 1879. *Codex diplomaticus civitatis Cracoviensis I.*, wyd. F. Piekosiński, Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 5, Kraków.
KDMK. 1882. *Codex diplomaticus civitatis Cracoviensis II.*, wyd. F. Piekosiński, Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 7, Kraków.
Kiermasz. 1902. *Kiermasz wieśniacki. Utwór z pierwszej połowy XVII w.*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa.
Król Mateusz. 2015. *Cech malarzy krakowskich w świetle statutu z 1490 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prace Historyczne, 142, z. 1, s. 79–98.
Księga. 2000. *Księga cechowa złotników krakowskich 1462–1566*, wyd. B. Dybaś, J. Tandecki, Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich księga cechowa, t. 2, Warszawa.
Midzio Stanisław. 1980. *Z dziejów rzemiosła krawieckiego w Warszawie 1339–1980*, Warszawa.
Mikulski Krzysztof. 1999. *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń.
Molenda Maria, Sepiał Marcin. 2005. *Tailor's Books in Polish Archives*, [w:] *Crossroads of Costume and Textiles in Poland*, red. B. Biedrońska-Słotowa, Kraków, s. 59–64.
Mrozowski Krzysztof. 2020. *Przestrzeń i obywatele Starej Warszawy od schyłku XV wieku do 1569 roku*, Warszawa.

- NKRK. 1878. *Libri antiquissimi civitatis Cracoviensis 1300 ad 1400*, wyd. F. Piekosiński, J. Szujski, Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 4, Cracoviae.
- Okniński Piotr. 2020. *Kodeks Baltazara Behema jako świadectwo miejskiej ideologii władzy*, „Studia Źródloznawcze”, R. LVIII, s. 137–149.
- Pazdro Zbigniew. 1900. *Uczniowie i towarzysze cechów krakowskich od drugiej połowy wieku XIV do połowy wieku XVII*, Studia nad Historią Prawa Polskiego, t. I, z. 4, red. O. Blazer, Lwów.
- Pietrusiński Jerzy. 2000. *Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich cech*, Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich księga cechowa, t. 1, red. J. Pietrusiński, Warszawa.
- Poloczkowa Barbara. 2001. *Wzory XVI-wiecznej odzieży w księdze cechowej krawców cieszyńskich*, „Pamiętnik Cieszyński”, t. 16, s. 22–40.
- Rajman Jerzy. 2004. *Kraków, zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków.
- Rettelbach Johannes. 1994. *Die Schere im Kopf. Zur Moralisierung des Fastnachtspiels bei Hans Sachs*, [w:] *Jeux de carnaval et Fastnachtspiele*, red. D. Buschinger, W. Spiewok, Greifswald, s. 101–113.
- Sachs Hans. 1893–1894. *Sämtliche Fabeln und Schwänke*, wyd. E. Goetze, t. 1–2, Halle a. S.
- Samsonowicz Henryk. 2014. *Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski*, [w:] Samsonowicz Henryk, *Studia z dziejów miast w średniowieczu*, Poznań, s. 187–206.
- Schade Oskar. 1856. *Vom deutschen Handwerksleben in Brauch, Spruch und Lied*, „Weimarisches Jahrbuch für deutsche Sprache, Litteratur und Kunst”, t. IV, s. 241–344.
- Schmidt Michał. 2015. *Sądownictwo cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prace Historyczne, 142, z. 1, s. 61–77.
- Sowina Urszula. 2009. *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemie polskie z Europą w tle*, Warszawa.
- Starzyński Marcin. 2009. *Controversy over the Authorship of the Behem Codex*, „Quaestiones Medii Aevi Novae”, R. XIV, s. 319–338.
- Stesłowicz Władysław. 1892. *Cechy krakowskie w okresie powstania i wzrostu*, „Kwartalnik Historyczny”, R. VI, s. 277–333.
- Świeboda Wojciech. 2018. *Błędy krawca Stanisława. Przyczynek do badań nad działalnością antyheretycką Stanisława ze Skarbimierza*, „Roczniki Historyczne”, R. LXXXIV, s. 139–169.
- Turnau Irena. 2000. *Technika polskiego krawiectwa od XIV do pierwszej połowy XIX wieku*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki”, R. IX, z. 2, s. 201–223.
- Wiesiołowski Jacek. 1997. *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Poznań.
- Wisłocki Władysław. 1873. *Dwie rzadkości bibliograficzne. Marcina Bielskiego Sen majowy jednego pustelnika i Rozmowa dwu baranów o jednej głowie (Dokończenie)*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, R. I, t. I, z. 4, s. 259–275.
- Wissel Rudolf. 1929. *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit*, Bd. 1, Berlin.
- Wyrozumski Jerzy. 1983. *The Textile Trade of Poland in the Middle Ages*, [w:] *Cloth and Clothing in Medieval Europe. Essays in Memory of Professor E.M. Carus-Wilson*, red. N.B. Harte, K.G. Ponting, London, s. 248–258.
- Wyrozumski Jerzy. 1992. *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków.
- Żurek Dorota. 2015. *Przestrzeń i społeczeństwo Chrzanowa średniowiecznego i nowożytnego*, Kraków.

Opracowania niepublikowane:

- Król Mateusz. 2020. „Cechy krakowskie w dobie jagiellońskiej” [dysertacja doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. Stanisława Sroki w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, egzemplarz w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego], Kraków.